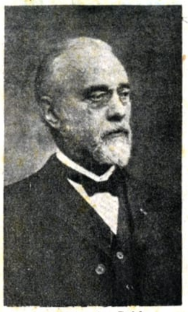

Hendrikus van der Geld, de beeldhouwer van de retabel van Noord.

Op Vaticaanse tentoonstelling bekroond

Dit jaar was het vijftig jaar geleden dat de eikenhouten retabel in de kerk van de Heilige Anna te Noord op Aruba werd geplaatst. Een jubileum dus. De preciese datum is niet meer te achterhalen. Wie pastoor was evenmin, want juist in 1928 was het aflossing van de wacht op Noord: in april vertrok pastoor Tobias Jansen O.P. en aanvaardde pastoor Sylvester Hagemans O.P. het pastoraat. Maar wie van de twee het ook geweest moge zijn, hij zal niet hebben kunnen denken, dat zijn kerk een stopplaats voor de toeristische toerbussen zou worden en dat zijn nieuwe altaar samen met de muntenverzameling van Mario Odor en de natuurlijke brug een van de bezienswaardigheden van het eiland zou worden. In 1928 - de Eagle èn de Lago moesten nog beginnen - heerste er nog armoede op Noord, zùlk een armoede dat een realistische politicus als Henny Eman bij de landraadsverkiezingen van 1931 soep uitdeelde op Noord om stemmen te winnen...

Jezus met de Samaritaanse vrouw

Uitzonderlijk mooi altaar St. Annakerk te Noord

De Evangelist Marcus

Hand gesneden houtsnijwerk in neo-gothiek

Verleden jaar heeft Noord het tweede eeuwfeest van zijn kerk gevierd. De kerk van Noord is in feite de tweede van het eiland, want de Kapel van Alto Vista - de voorganger van de tegenwoordige die van 1952 is - is de oudste. Toen Alto Vista verlaten werd, omdat er, naar de overlevering zegt, een epidemie uitbrak, vestigde men zich te Noord.

Op een steen, links van de ingang van de kerk, leest men dat de eerste kerk van 1776/77 was, de tweede van 1831, de derde van 1886 en dat de tegenwoordige werd ingewijd op 30 mei 1916. Kerken werden oudtijds niet al te stevig gebouwd en waren ook niet altijd op de groeiende bevolking berekend.

Van het interieur van de kerk van 1886 bestaan, voor zover wij weten, geen afbeeldingen. Uit een oude foto van het exterieur kunnen wij opmaken dat het geen bijzonder grote kerk was.

AANBOD UIT DEN HAAG

Maar het gebeurde dat de pastoor in 1928 een aanbod kreeg van de toenmalige Apostolisch Vicarius, Mgr. Michael Vuylsteke O.P., een schitterend hand-gesneden hoogaltaar te krijgen. In Den Haag stond een oude, in 1856 gebouwde kerk, gewijd aan de H. Antonius Abt, een woestijnheilige uit de 5e eeuw. Deze kerk, die aan de Scheveningse Weg stond, was in het bezit van een kostbaar hoogaltaar en dit zou in de nieuw te bouwen kerk (de tegenwoordige) niet passen. De pastoor bood het aan aan wat toen de "Curacaose Missie" heette.

Wij kennen toevallig iemand op Aruba, die in 1928 in Den Haag woonde als jong meisje. Nu, ouder geworden, herinnert deze dame zich de algemene verontwaardiging, niet alleen van de eigen parochianen, maar van heel Den Haag, over de geste van de pastoor om het kunstwerk dat in Rome bekroond werd gewoon weg te schenken.

Mgr. Vulsteke dacht allereerst aan de Rozenkranskerk van Pietermaai, de tegenwoordige kathedraal, en pastoor Willibrordus M. Brada O.P. zal zich nu de vingers wel afbijten dat zijn verre voorganger, pastoor Humbertus Smit O.P. indertijd het aanbod als "te duur" van de hand heeft gewezen. De Haagse pastoor bood namelijk de retabel wel voor niets aan, maar vroeg of Curacao de vracht voor zijn rekening wilde nemen en die bedroeg - zelfs gedemonteerd moet het altaar en alles wat erbij hoort een formidabele zending zijn geweest - f 3000, een voor die tijd zeer hoog bedrag. Maar de pastoor van Noord op Aruba had het ervoor over en zo arriveerden de kisten op ons eiland.

RETABEL

Doorgaans spreekt men van het altaar van Noord, maar in werkelijkheid is het een retabel, d.w.z. een hele opbouw of achterwand van een altaar, welk laatste dus eigenlijk alleen een onderdeel van het geheel vormt. Dit geheel was veel groter dan wat men nu in Noord als hoogaltaar ziet. Het geheel was namelijk veel te massaal, met name te breed, voor het priesterkoor, zodat de twee zijvleugels gedemonteerd werden en als zij-altaren in de kerk werden geplaatst. Men moet zich dus de retabel voorstellen als één stuk vormende met de twee zij-altaren, terwijl op die zij-altaren weer gebeeldhouwde schrijnen stonden, die momenteel als credens-tafel rechts in het priesterkoor staan.

Bij de retabel behoorden een communiebank en een preekstoel, die beide ook meegezonden werden en die men eveneens nog kan bewonderen.

Hierbij moeten wij opmerken dat het paneel dat thans de predella van het zogenaamde offeraltaar vormt - dat is dus het kleine altaar dat na de hervormingen van het IIe Vaticaans Concilie in de meeste kerken vóórin op het priesterkoor is gekomen en waarop de H.Mis gelezen wordt - oorspronkelijk het middenstuk van de communiebank vormde.

In dit geval een bijzonder gelukkige oplossing. Doorgaans immers lijken deze offer-altaren nergens naar en doordat er bij de bouw van de kerk met de plaatsing van deze altaren geen rekening is gehouden, werken ze gewoonlijk architectonisch ontsierend, nog afgezien van de soms goedkope uitvoering. Niet alzo op Noord, want het middenstuk van de communiebank vertoont een schitterende sculptuur van Christus, die de eerste Heilige Mis opdraagt, de instelling van de Eucharistie.

Beter kon men een voudig niet wensen als ornament dat de voorzijde siert van het altaar, waarop de priester het offer van Christus dagelijks tegenwoordig stelt.

De instelling van de H. Mis op de predella van het offeraltaar

NEGOTIEK

In de eerste helft van de vorige eeuw ontstond er in West-Europa een streven om oude gebouwen en dus ook kerken te restaureren. Als reactie op het classicisme, waarbij men vooral de romeinse of griekse oudheid volgde, ontstond door vernieuwde bestudering van de middeleeuwse geschiedenis in die tijd een streven zich op de stijl van dat tijdvak te richten. Dat was de gotiek geweest en deze in de 19e eeuw ontstane navolging noemt men daarom de neogotiek.

De gotiek inspireert zich op de natuur. De lichaam worden natuurlijk weergegeven. De plooien van een kleed vallen rijk en "gewoon" neer, als het ware zo dat men de lichamen onder die plooien gevoelt. Door die plooienval komt er meer contrast tussen licht en donker. De gezichten gelijken portretten, maar hebben echter bij nadere beschouwing soms toch nog iets van de abstracte uitdrukking van voorheen. Dit zal pas bij een later volgende kunstuiting verdwijnen.

Deze geest bezielde de kunstenaar van de 12e eeuw en daarna. Zo'n kunstenaar, bezield van inspiratie, ging in de leer om de techniek te leren en kwam zo tot een kunstuiting.

Zoals gezegd bracht vernieuwde bestudering van en verering voor de middeleeuwen kunstenaars ertoe deze gotische kunst wederom tot leven te roepen. Dit gebeurde dus precies andersom als in de gotiek; dáár, in de gotiek, werkte de inspiratie en studeerde men als gezel bij een meester om de techniek te leren. Hier, in wat genoemd werd, de neo-gotiek, ging men naar een kunstacademie om de techniek te leren en zocht men daarná de geest van de gotiek te pakken.

Vanzelfsprekend slaagde de ene kunstenaar daar beter in dan de ander, omdat de neo-gotiek feitelijk dus een academische toepassing is van de oude middeleeuwse stijl. Een heel bekend voorbeeld hiervan is het Parlementsgebouw in Londen, mooi, maar niet ontroerend.

DE SINT JAN IN DEN BOSCH

In de loop van de 19e eeuw ging men op die manier allerlei gebouwen restaureren. In 1856 begon men met een groots opgezet plan voor de restauratie van de Kathedraal van St. Jan in 's-Hertogenbosch. Verschillende kunstateliers vonden daarbij emplooi. Ook dat van Hendrikus van der Geld en, een ander, van Stephanus L. Veneman.

Over het algemeen wordt de retabel van Noord toegeschreven aan Hendrikus van der Geld, 1838 - 1914. Toch bestaat hieromtrent geen 100% zekerheid, want in 1906 schreef Jan Kalf, een bekend kunstkenner, de retabel toe aan Stephanus L. Veneman, 1812 - 1888. Kalf is evenwel de enige die zulks doet.

VAN DER GELD OF VENEMAN

In de neogotiek slaagde de ene kunstenaar er vanzelfsprekend beter in dan de ander door te dringen in de geest der middeleeuwen, met andere woorden, van zijn oeuvre meer het levende beeld te maken, zoals de beelden aan de middeleeuwse kerken en gebouwen te zien geven. Uiteraard is Jan Kalf een gezaghebbend kunstkenner, maar in de eerste plaats staat hij alleen in zijn mededeling, doch bovendien zijn wij persoonlijk geneigd bij vergelijking - zij het op afbeeldingen - van het werk van Van der Geld en van Veneman, te menen dat Van der Geld dieper doordrong in de geest van de middeleeuwen, ja zelfs een geheel nieuw element daarin uitbeeldde, een stijl die duidelijk afwijkt van Veneman, een man trouwens die al in 1963 is overleden, waarna zijn atelier door een van zijn leerlingen Lambertus Hezeman is voortgezet. De retabel wordt over het algemeen gedateerd op plm. 1865.

In de kerk van Noord staat, rechts van het priesterkoor een beeld van de Heilige Anna, dat gesigneerd is met de naam H. van der Geld. De overeenkomst, ook al moet men dit beeld wat later dateren, is frappant. Helaas is tot nu toe op de retabel geen signatuur gevonden. Men zou daarvoor teveel moeten demonteren.

Nog een ander, en naar onze mening zeer sterk sprekend argument voor het auteurschap van Van der Geld is een reeks beelden, welke Hendrikus van der Geld in 1891 gemaakt heeft, dit keer uitgevoerd in steen, in een reeks nissen in de St. Jan, van 13 heiligen, waarvan er 6 dezelfde zijn als die welke op de retabel van Noord staan.

In zijn keuze van welke heiligen iemand afbeeldde was en is een kunstenaar tamelijk vrij, zeker wanneer het om een zo groot project als dat van de St. Jan gaat. En dan zou het wel heel merkwaardig zijn, als iemj nd anders precies dezelfde keuze van beelden had als Van der Geld.

HENDRIK VAN DER GELD

De beeldhouwer, die dus met de grootste waarschijnlijkheid, de maker is van de retabel te Noord, is Hendrikus van der Geld, geboren in 1838 in Elswijk. Aanvankelijk zou hij landbouwer of bakker worden. Op twintigjarige leeftijd werd hij ernstig ziek, naar men meende, door een onderdrukt verlangen creatief kunstenaar te worden. Hij werd in de leer gedaan bij de Bossche beeldhouwer Goossens, die werkzaam was bij de restauratie van de St. Jan, studeerde later zeven jaar aan de Koninklijke Academie te Antwerpen - een centrum overigens van de neogotiek, die niet voor niet ook wel de Vlaamse gotiek wordt genoemd - en werd in 1870 onderscheiden met de zilveren medaille voor het Hoger Onderwijs in de Beeldende Kunst.

Van der Geld is buitengewoon productief geweest. Behalve van de St. Jan werkte hij voor derti[g] kerken in het Bisdom den Bosch, voorts voor kerken in

Detail van de stamboom van Christus. Christus houdt de wereld in de hand, diepzinnige uitbeelding van het kerstevangelie uit Joannes I, vers 2: Het Woord was bij God in het begin, alles is door Hem ontstaan.

Bonn, Düsseldorf, Duisburg, Cuyk aan de Maas enz. In 1914 is hij overleden in 's-Hertogenbosch.

DE RETABEL VAN NOORD

In welk jaar de retabel van Noord is gemaakt, is niet bekend. Er staat geen jaartal op. Men heeft het althans nooit gevonden. Men dateert het werk op het laatste van de jaren '60. In 1870 (of 1878) is zij tentoongesteld geweest op een kunstexpositie te Rome, waar Van der Gelds werkstuk werd bekroond.

Zoals de retabel er nu staat maakt zij architectonisch een ietwat irreele indruk, omdat de hoogte veel te groot is in vergelijking met de breedte, waarbij men immers, zoals wij zeiden, twee zij-altaren bij moet denken.

De uitwerking is zonder meer subliem. Voor een neogotische sculptuur is het een uitzonderlijk mooi kunstwerk. Weliswaar zijn de beelden niet altijd uit één stuk eikenhout gesneden, iets wat men in de oude gotiek natuurlijk nimmer zou tolereren, maar de aansluiting is zo perfect weggewerkt, dat de meeste toeschouwers het niet eens zullen zien.

FRAPPANTE EXPRESSIE

De gelaatsexpressie is voortreffelijk: men moet daartoe maar eens vergelijken de ongenaakbaarheid van de H. Teresa van Avila (uiterst links), met de levendige en overtuigende blik van St. Paulus (uiterst rechts). Of de devote blik van Haar die zich de "dienstmaagd des Heren" noemde de Heilige Maagd die de H. Communie ontvangt uit handen van de H. Johannes (zij-altaar links).

Wij vonden ergens aangetekend dat het St. Petrus zou zijn, die hier de H. Communie uitreikt, maar uit het feit dat de figuur geen baard draagt concluderen wij tot de H. Johannes, die apostel immers die de H. Maagd op 's Heren bevel bij zich nam en bij wie Maria dus steeds de H. Mis zal hebben bijgewoond. Een bijzonder mooie voorstelling en zelden of nooit gezien. Grappig typisch voor de gotiek, is de mijter, welke achter St. Jan wordt aangedragen, een hoofddeksel dat natuurlijk in de tijd der apostelen nog niet bestond.

DE ALTAARTOMBE EN DE ZES BEELDEN

Tegen de altaartombe - ranken en gebladerte - is de stamboom van Koning David uitgebeeld met als edelste vruchten Jesus (midden) en Maria en Jozef, beiden in aanbidding voor het Goddelijk Kind.

Behalve verschillende Engelen, als zodanig gemakkelijk te herkennen - zoals bijvoorbeeld om de expositietroon boven het tabernakel - staan de volgende heiligen op het hoogaltaar afgebeeld. Omdat wij bemerkt hebben, dat niet iedereen de termen Evangelie- en Epistelzijde van het altaar nog kent - hoe gauw geraken zulke termen in het vergeetboekt! - noemen wij alle zes heiligen gewoon van links naar rechts:

1. Allereerst de H. TERESA VAN AVILA, overleden in 1582, afgebeeld met een boek en een schrijfveder; behalve dat zij de Orde der Karmelietessen heeft hervormd, was zij in hoge mate mystiek begenadigd; haar werken, die in het Nederlands zijn vertaald door Titus Brandsma, zelf Karmeliet en bekend geworden door wat hij in de tweede wereldoorlog onderging, hebben haar de titel van Kerkleraar opgeleverd, iets unieks voor een vrouw. Ongenaakbaar en verheven staat zij daar als een Moeder-Overste, zoals wij die vroeger kenden. Zij is o.m. patrones van Spanje.

2. De H. LAURENTIUS, een martelaar uit de 3e eeuw te Rome, hier afgebeeld als diaken die brood uitdeelt aan de armen. Omdat hij tijdens de vervolgingen van Valerianus weigerde de HH. Boeken uit te leveren wordt hij vereerd als de patroon der bibliothecarissen (curieus eigenlijk, want hij verborg boeken en een

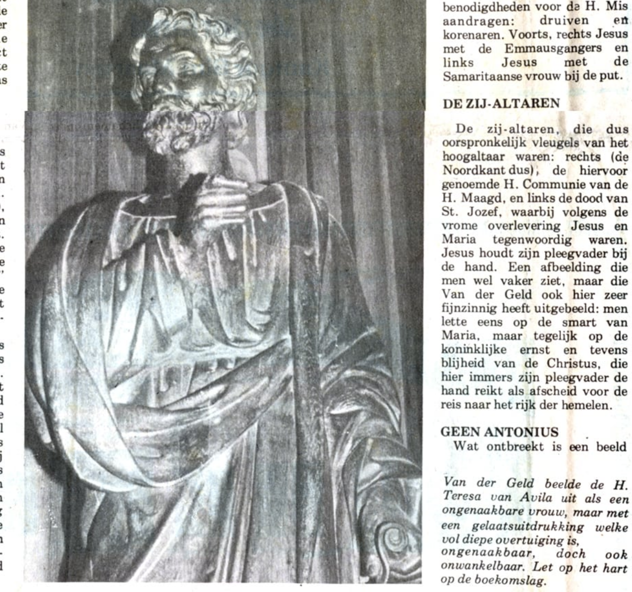

De markante kop van St. Paulus als Leraar der volken. Deze detail-opname laat goed zien hoe bijzonder fraai het kleed valt. En hoe levendig.

bibliothecaris stelt ze juist beschikbaar), in een zonderlinge combinatie met brandweerlieden en koks.

3. De H. CATHARINA VAN ALEXANDRIE, een martelares uit de 4e eeuw. Zij werd gefolterd op een rad of wiel, maar tijdens de folteringen brak dit (afgebeeld op het altaar), waarna zij werd onthoofd. Zij was een meisje van 18 jaar, maar bijzonder onderlegd in het H. Geloof ("In dat uur zal de H. Geest u ingeven wat ge spreken moet") en zo overwon zij vijftig filosofen in een dispuut. De palmtak die men ziet is het teken van het martelaarschap.

Hierna volgt het tabernakel, met een afbeelding van de put en de Samaritaanse vrouw, de put, waarbij Christus sprak van het levend water (de H. Eucharistie).

Vervolgens aan de epistelzijde of rechts van het tabernakel, van links naar rechts:

4. De H. BARBARA, een meiske uit Klein-Azie, dat Christin werd, maar door haar eigen vader werd verraden. Toen zij in 306 ter dood werd gebracht, trof een bliksemstraal haar vader die het schouwspel gadesloeg. In de middeleeuwen was de H. Barbara een bijzonder populaire heilige en omdat zij patrones werd van vestingen, gevangenen, beiaardiers en architecten, ziet men haar (zoals op ons altaar) afgebeeld met een vestingtoren. En ook hier weer de palmtak.

5. De H. STEFANUS de diaken uit het boek Handelingen 6, een van de diaken die door de H. Apostelen werd aangesteld en gestenigd. In de linkerhand houdt Stefanus een keisteen, curieuze uitbeelding uiteraard.

6. Tenslotte als laatste de H. PAULUS APOSTEL, afgebeeld met boekrol en de hand opgeheven als de Leraar der Volken.

Op de preekstoel staan op de kuip de vier evangelisten afgebeeld. Te beginnen aan de kant van het altaar: Marcus (met leeuw), Johannes (met adelaar), Lucas (met os) en Mattheus (met een engel).

Mattheus is bijna niet te zien. Kennelijk stond de preekstoel in de Haagse kerk tegen een pilaar, zodat men om de kansel heen kon lopen.

Men moet eens letten op de expressie van de vier evangelisten en hoe Van der Geld erin is geslaagd de persoonlijkheid, die elk hunner in zijn Evangelie legde, tot uitdrukking te brengen. Dit is werkelijk heel frappant.

CHRISTUS ALS LERAAR

Op het klankbord boven de preekstoel stond vroeger een beeld van Christus als Leraar. Om een of andere reden is dit eraf gehaald. Het staat nu tegen de muur, vlak bij de kansel. Op de preekstoel zelf staat nu een kruis. Naar men ons zei is het beeld weggenomen omdat het enigszins was aangetast en men vreesde dat het zou vallen.

DE COMMUNIEBANK

Het middenstuk van de communiebank, de viering van het Heilig Avondmaal van Christus met zijn apostelen, staat nu, zoals gezegd, tegen het offeraltaar. Ook hier weer die krachtige expressie van de gezichten. Zie eens naar de weglopende Judas.

Op de communiebank zelf ziet men Engelen die de benodigdheden voor de H. Mis aandragen: druiven en korenaren. Voorts, rechts Jesus met de Emmausgangers en links Jesus met de Samaritaanse vrouw bij de put.

DE ZIJ-ALTAREN

De zij-altaren, die dus oorspronkelijk vleugels van het hoogaltaar waren: rechts (de Noordkant dus), de hiervoor genoemde H. Communie van de H. Maagd, en links de dood van St. Jozef, waarbij volgens de vrome overlevering Jesus en Maria tegenwoordig waren. Jesus houdt zijn pleegvader bij de hand. Een afbeelding die men wel vaker ziet, maar die Van der Geld ook hier zeer fijnzinnig heeft uitgebeeld: men lette eens op de smart van Maria, maar tegelijk op de koninklijke ernst en tevens blijheid van de Christus, die hier immers zijn pleegvader de hand reikt als afscheid voor de reis naar het rijk der hemelen.

GEEN ANTONIUS

Wat ontbreekt is een beeld van St. Antonius Abt. Want uit een kerk van déze titel stamt de retabel. Wij vermoeden daarom, dat zij niet op bestelling voor de Haagse kerk gemaakt is, omdat de beeldhouwer dan ongetwijfeld ook een beeld van St. Antonius Abt, patroon immers van de kerk, zou hebben opgenomen. Uit nasporingen, gedaan door de vroeger pastoor Leo van der Vaart O.P., blijkt, dat dit beeld er ook niet is geweest. In de Haagse kerk stond vroeger een gipsen beeld van St. Antonius, een beeld dat dus niets met Van der Geld van doen had.

Van der Geld beelde de H. Teresa van Avila uit als een ongenaakbare vrouw, maar met een gelaatsuitdrukking welke vol diepe overtuiging is, ongenaakbaar, doch ook onwankelbaar. Let op het hart op de boekomslag.

DE HEILIGE ANNA

Op het rechter zij-altaar ziet men voorts een prachtig beeld van de H. Anna, de moeder van de H. Maagd. Dit beeld is gesigneerd H. van der Geld.

Het dateert blijkbaar uit een wat latere tijd dan de retabel; het vertoont de kunstenaar in mogen wij zeggen, rijper stadium. Jammer genoeg is het gepolychromeerd; het blanke eikenhout is naar onze smaak mooier, maar over smaak valt niet te twisten en in elk geval zijn de tinten niet opzichtig of fel.

Het beeld van de H. Anna, die dus de grootmoeder des Heren was, is veel later naar Noord gekomen dan de retabel. Pas in 1974 heeft de toenmalige pastoor Leo van der Vaart O.P. het voor zijn kerk weten te bemachtigen.

VAN GEEN BETEKENIS

De twee knielende engelenfiguren op de communiebank hebben niets met Van der Geld of een andere grote kunstenaar te maken. Zij zijn gewoon ornamenten.

Doordat zij van gelijke houtsoort zijn, misstaan ze evenwel geenszins. Maar ze hebben toch een bepaalde zin: zij stellen de bezoeker in staat het enorme onderscheid te zien in wat een begenadigd kunstenaar van minder gave vermag. Ook het beeld boven het linker zij-altaar behoort niet tot de kunstschatten van Noord.

Rest ons tenslotte onze dank te betuigen aan de voormalige pastoors Reginaldus van Nooyen O.P., zelf een nijver historisch speurder, en Leo van der Vaart O.P., welke laatste een archief aanlegde van alles wat op de retabel en wat daarbij hoort betrekking heeft. En tenslotte aan pastoor Joannes A.H. Vijverberg O.P., de blijmoedige herder van Noord.

J. HARTOG

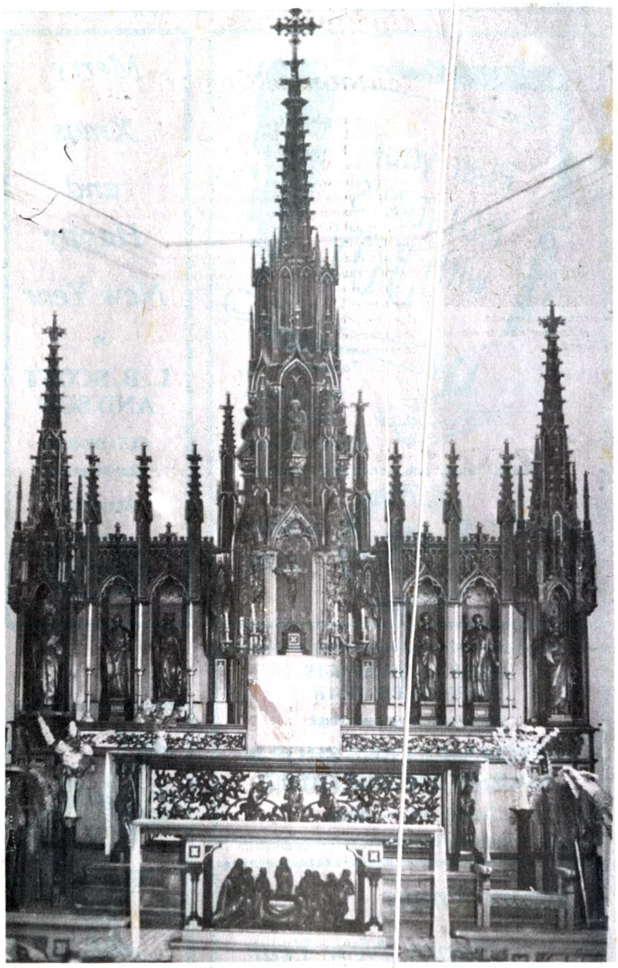

Schitterende totaalopname van de retabel van Noord, met op de voorgrond het zg. offeraltaar, waarop de instelling van de H. Mis staat afgebeeld, en daarachter het hoogaltaar, waar men de stamboom van Christus kan onderscheiden en de zes beelden boven de altaartafel.

Seru Pretu

Atardi
Mas aworó
nochi lo podera
di e baranka na pia di seru
i e pal'i tamarein ku ta kompañ'e,
di e lago mas aleu
ku ainda ta lombra i tembla sin zonido.

Atardi
un djis ta bira anochi
tera ta tota
di e kalor
ku a pega riba dje
manera resina
riba un palu tur na yaga.

Atardi
Seru Pretu ta bai drumi
i su kobia
ta shinishi transparente
chumbu-chumbu di tristesa
shinishi transparente
rosea pashimá
di un vlandam ku ta bati
saka e furia di sanger pretu
ku ta kushi
kushi den su mondongo.

Ata anochi
sukú sin kompashon
den lucha
ku un kandela ayá na laria
un vlandam ku ta bati
manera kurason di un alma malu.

I Seru Pretu?
Seru Pretu méster muri
si tur atardi fo'i pariba
un Spiritu di venenu
baha tapa su kustia
su pia
su kabes.

ENRIQUE MULLER.